

CASA SCOALELOR
BIBLIOTeca PEDAGOGICA

Nº 923.

CASA SCOALELOR
BIBLIOTeca PEDAGOGICA

Nº 923.

ROMANII

CĂLĂTORI

DE

IOAN KALINDERU

Doctor în drept de la Facultatea din Paris, Membru al Academiei Române,
Membru al Societății Geografice Române

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

Strada Berzi, 59

1895.

ROMANII
CĂLĂTORI

DE ACELAS AUTOR :

Despre ne-retroactivitatea legilor, 1 Vol. in-8°.

Essai sur les sources du Droit Romain, 1 Vol. in-8°.

Notiță asupra Societăților prin acțiuni după Codul general de commercii german, broș. in-8°.

De la compétence des Tribunaux dans toute contestation relative aux biens mobiliers qu'un Etat étranger peut posséder en Prusse, broș. in-8°.

Memoriu asupra transferării scaunului Societăței Acționarilor Căilor Ferate din Berlin în Bucuresci, broș. in-8°.

Droit Prétorien et Réponses des Prudents, 1 Vol. in-8°.

Consiliul Impăraților la Roma și la Constantinopole, 1 Vol. in-8°.

Etude sur le régime municipal Romain, broș. in-8°.

Studiu asupra legei celor XII Tabule, broș. in-8°.

Notice juridique sur un Testament, broș. in 8°.

Viața municipală la Pompei, 1 Vol. in-8°.

Observațiuni în procesul cu moștenitorii I. Otteteleșanu, broș. in-8°.

Doi antagoniști Romani, broș. in-8°.

Episcopul Melchisedec, broș. in-4°.

Vilegiatura și reședințele de vară la Romani, broș. in-8°.

In lucrare :

De la compétence des tribunaux dans les procès contre les Etats et les Souverains étrangers.

BIBLIOTECĂ PEDAGOGICĂ

Nº

923-

30619 Dubăț D.

CASA SCOALELOR
BIBLIOTECĂ PEDAGOGICĂ

Nº 923.

ROMANII

CĂLĂTORI

DE

IOAN KALINDERU

Doctor în drept de la Facultatea din Paris, Membru al Academiei Române,
Membru al Societății Geografice Române

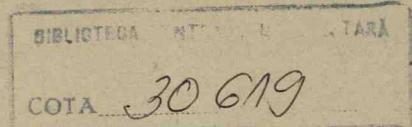
BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

Strada Berzi. 59.

1895.

1956

Re 412/06

B.C.U. Bucuresti

C159721

Estras din Buletinul Societăței Geogr. Române (Anul XVI, Trim. I și II, 1895.)

ERRATA

Pag. 23 rindul 16 : *Tibru* citiști *Tibur*.

» 31 » 25 : *basoreliv* » *basoreliev*.

» 26 » 21 : de la *Nu putem*, etc., începe un rînd nou.

394(37)

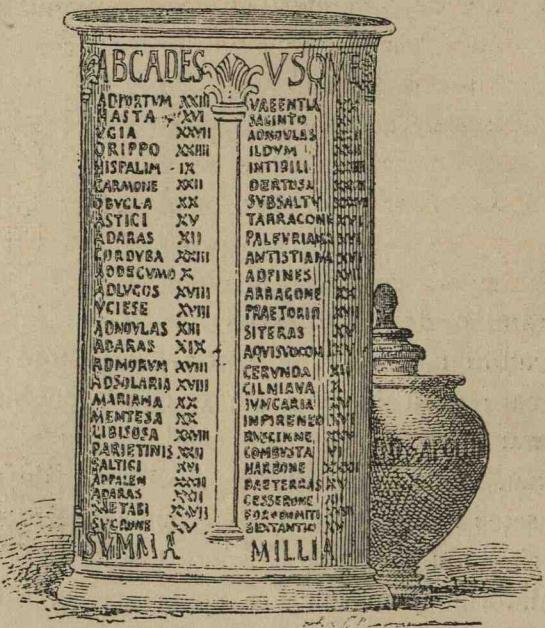
ROMANII CĂLĂTORI

Pe când centralizarea guvernămēntului la Roma impunea călătorii neîncetate provincialilor din tōte părțile Imperiului, care erau într'una pe drumuri, ducându-se spre capitală sau întorcându-se; pe când aceştia și cu străinii mai veneau, în siruri atrași de splendore, de numărul și de frumusețea monumentelor, de renumele serbărilor și artiștilor, la rindul ei, Roma se răspândea în lume. Trebuința și gustul călătoriilor; nu sunt vre un caracter exclusiv al timpurilor moderne. Mai cu sémă spre începutul erei imperiale, Romani luară din ce în ce mai mult pasiunea călătoriilor și simțiră neastîmpăratul dor de a cerceta vastul domeniū cucerit cu arme de părinții lor.

Căile frumose, deși strîmte, dar de o minunată soliditate, pavate cu lespeđi mari, care le întinsese peste tot imperiul, păreau și ele a 'i invita la acesta; hărți ale drumurilor, exacte și comode, pe care erau însemnate direcțiunile, distanțele diferitelor localități între ele, și până și locurile unde se puteau petrece nopțile, contribuiau a înclesni escursiunile. O descoperire, făcută din întîmplare la 1852, arată cât era de generală întrebuințarea acelor hărți.

In urma săpăturilor făcute în localitatea Vicarello¹⁾, pe lacul Bracciano, s'aș găsit trei vase de argint, în forma colónelor miliare²⁾; cu un itinerariu complect de la Gades (Cadix) la Roma, arătând toate stațiunile și distanțele.

Din mie în mie de pași (1481 m. 75) se ridicau pe căile imperiale pietre miliare, care purtau indicațiunea distanței de la Roma și a stațiunilor celor mai apropiate. August aședă pe Forum la unghiul numit al Rostrelor, între templul Concordei și al lui Saturn, o miliară *de aur* de la care se socotiră tōte distanțele.

1) Vicarello, în antichitate *Aquae Apollinares*, e un sat de 1330 de locuitori, la 13 kilometri de Pisa.

2) Stîlp miliară romană s'aș găsit la noi la Slăveni (Teleorman) și la Copăcenii (Ilfov).

Totul ne face să credem că vasele mai sus menționate, de epoce diferite, erau darul unor Spanioli, care arătau astfel recunoșință lor pentru izvórele care le redase sănătatea. Diferința datelor pare a ne arăta o fabricație neintreruptă a acelor vase, care de altminteri nu vor fi provenit totdeauna din Spania. Faptul săpărei itinerarielor pe vase, arată îndestul că se aprecia folosul lor. Pe lângă acele descrieri se adăogea arătări despre toate lucrurile demne de a fi văzute, notițe istorice pentru uzul călătorilor, cum se vede în *Călăuzele* moderne. Astfel era compus de exemplu un itinerariu de la Bordeaux la Ierusalim, redactat pe la 333 d. Chr. pentru pelerini și care conținea, pe lângă notiții istorice, despre acest din urmă oraș și împrejurimile sale, date privitor la istoria profană și la istoria naturală a acelor țări.

De același fel și anterior acestuia este *Itinerarium provinciarum*, disp al lui Antonin Piu, care a domnit de la 138 la 161.

Călătoriile Romanilor, deși lipsite de feericul ajutor al aburului, — acăstă inventiune aşa de nouă încă — erau aproape aşa de repezi și de dese ca ale noastre, acum 80 de ani.

Există postă cu cai a Statului, și întreprinderi publice puneau la dispoziție publicului trăsuri de toate dimensiunile¹⁾, de toate formele, cu 4 sau cu 2 roți (*rheda*, *ci-*

Stilp miliar

1) Cărujele de persoane aveau, precum se vede din urmele ce le-aș lăsat pe pietre, o lărgime între roate, de 0,90 cm.

sium), lectice, unde se putea citi, scrie sau juca cu zară. acele căruțe se găseau în apropierea otelurilor. Se puteau asemenea găsi cai sau catări, de la asociațiile numite *Collegia jumentariorum, cisiariorum*, care aveau un mare număr de acele animale la dispozițunea clientilor.

Arcera, după Ginzrot (Wagen u. Fahrwerke, tab. 19, 2).

Cisium, trăsură ușoră.

Diceam că se întrebuințau lectice; ele erau mijlocul de transport preferit de femeile cu stare și Niculae Damaschenul în *Vita sua* ne spune că Julia, femea lui Agrippa și fiica lui August, în călătoria ce o făcea în lectică la

Illium, era într-o năpte să se înnece în Scamandru sau Xanthe (Kirke-Keuzler), care se umflase pe neașteptate. Agripa, mâniându-se când află că locuitorii orașului nu dase ajutor soției sale, le impuse — de și nu fusese înștiințată de venirea ei — o amendă de 100.000 de dinari, care apoi li se iertă, însă numai prin

Lectică, după desenul dat de Ginzrot (Wagen und Fahrwerke, vol. II, tab. 65).

mijlocirea lui Damaschen și prin rugămintele Regelui Irod.

Să nu credem că călătorieile cu trăsuri și mai ales cele cu cai erau încete, din contra, se făceau câte 8 kilo-

metri pe oră cu poșta și Suetoniū ne învață că Cesar percurse 800 de mile, distanța care desparte Roma de Ronul, în mai puțin de 8 dile.

Orațiu spune în satira în care povestește călătoria sa la Brindisi, că ómenii ceva mai grăbiți făceaū 43 de mile (67 de kilometri) într'o dì. Călătoria cea mai repede care se cunoște, este însă acea a lui Tiberiu, care se duse de la Ticinum (Pavia), în Germania la Drusus, care căduse bolnav acolo. Drumul acesta de 200 de mile, îl făcu prin Retia încă pe jumătate barbară, în 24 de ore, schimbând de mai multe ori cai și cu o singură călăuză. Pliniu cel bětrân merge mai departe, după dēnsul, acel împărat ar fi făcut mai bine de trei ori acea călătorie întrégă în trăsură, fără a schimba caii; lucru de necreduț.

Oră cum, aceste rezultate ne arată îndestul că posta publică, data înființării căreia nu se știe, dar de care ne vorbește întâi Titu Liviu, aşa cum o reorganizase August, ajunsese la o mare perfecțiune relativă. Acest împărat împărți afacerile privitore la poștă (*cursus publicus*) în *angariae*, termen sub care se coprindea transportul scrisorilor oficiale, al funcționarilor și particularilor cu autorisație și *parangariae*, adică rechizițiunile și cheltuelile necesitate de acest serviciu, care cădeaū în mare parte asupra proprietarilor și comunelor de pe drumurile percurse de poștă.

Dar ori-care ar fi fost repetițiunea călătorielor, publicul nu căuta de regulă să profite de ea, de ore ce dorea să se oprăscă la locurile bune, la acelea care însăși au avut interes și care puteau atrage curiozitatea.

E de observat că particularii nu aveau dreptul să se folosescă de serviciul regulat de poștă, ci înlesnirile acestuia erau rezervate numai personalor înzestrate cu o permisiune a împăratului, forte puține la număr, și funcționa-

rilor imperiului, care monopoliza acea întocmire în interesul său. Poșta a rămas în tot timpul la Romană, în principiu, un mijloc de dominație (*instrumentum regni*).

Ca un exemplu de severitatea cu care acăstă regulă era păzită sub Impărațiile cei buni, se citéză că sub Marcu Aureliu, Pertinax, care mai târziu ajunse și el împărat, și care fusese numit guvernator în Orient, fu întîmpinat la Damas de guvernatorul de acolo, care ceru să-i arăte ordinul care l autoriza să se servescă de poștă. Pertinax trebui să mărturisescă că l uitase în graba plecării și fu silit să și urmeze călatoria pe jos, sau cum putu.

Trebue să notăm că imensitatea imperiului roman silea guvernul central să aibă mereu pe drumuri o mulțime de funcționari și de arendași de biruri, care se ducea să administreze toate acele depărtate provincii. Ba și corporile de armată schimbau des garnizona și centurioni mai ales erau mutați din legiune în legiune, precum se vede bine în recenta scriere a lui J. Jung: Fastele Daciei. Acesta e foarte probabil temeiul pentru care poșta Statului nu era de cât prin excepție accesibilă publicului.

Mați târziu, Traian reorganiză serviciul poștelor. El era monopolizat, precum am șis, de guvernul, care impunea sarcinile sale provinciilor îndatorate se întreție olacuri. Funcționarii Statului profitând singuri de acel serviciu, trebuia neapărat să se introducă în el abuzuri. Pentru a le curma, Traian înființă *praefecti vehiculorum*, care asigurau împărțirea dréptă a cheltuelilor necesare.

Încă de la înființarea poștelor, dar mați ales de la Adrian, care făcu și el o reorganisare, se dădea permisiuni (*diplomae*), în numele împăraților, unor particulari. Cu acestea, călătorul avea drept la transport, mâncare și adăpost, în stațiuni. Cea mați mare parte a acestor cheltueli cădea

în sarcina comunelor mărginașe ale drumului, de și mai târziu Septimiu Sever puse în teorie cheltuiala în sarcina Statului.

Funcționarii înalți, proconsuli, procuratori, etc. aveau drept la un număr determinat de *evictiones*, călătorii gratuite, pe an. Regulile stabilite în această privință în Imperiul de Orient se găsesc în *Notitia Dignitatum*. Prefecții pretoriului și magistrui oficiilor imperiale aveau singuri dreptul de a da permisiuni (*vectiones emittere*) funcționariilor. Constantiu, fiul lui Constantin, aduse cu *diplomae* extraordinare 400 de episcopi la conciliul din Ariminum (Rimini).

Iulian desființă toate serviciile postale, care fură reorganizate tocmai de Teodosiu. Codicele acestuia (secolul al V-ea) enumera trăsurile cu care se servea poșta: *rheda, vereda, carpentum, birota*; pentru transporturi mari *clabula*.

Călătoriele, fie pe jos, fie călare, par a fi fost foarte numeroase. Astfel Orațiu vorbește de o excursiune la Tarent ce o făcu pe un catăr. Eată cum se exprimă în una din satirele sale, adresată lui Mecena. «Dacă 'mî vine astă-dî chiar, dorința de a merge la Tarent, încalic îndată catârașul meu, și iată-ne, ești cu traista mea, umblând de o potrivă și fără multă grija de a nu răni pe bietul dobitoc. Căci nu mă tem ca să mi se strige în cale; «O, sgârcitule» și să mă confundă cu Tilliu, un pretor care nu se rușinează când se duce la Tibur, să tîrască după dînsul cinci nenorociți sclavi, încărcați cu cazanele».

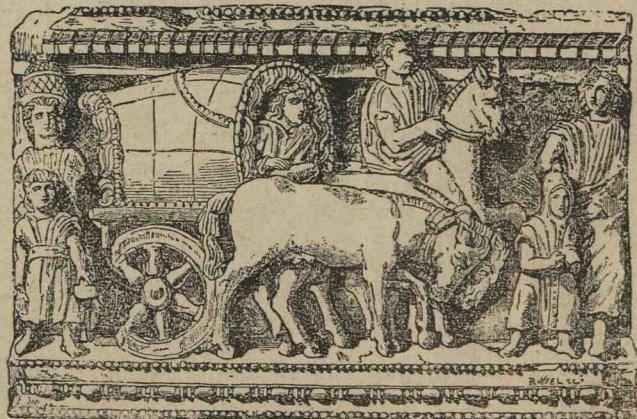
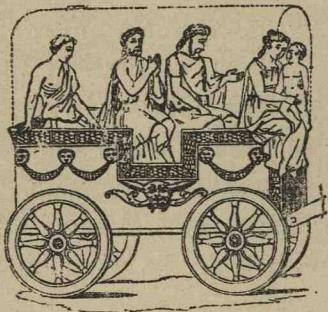
In călătoriele cu trăsura, pentru care se cerea un oarecare număr de dile, se transportau și sclavi, de obicei de asemenea în trăsură. Pe vremea lui Seneca, persoanele bogate nu se prea hotărău să călătorească fără un alaiu nu-

meros și servitori încărcați cu bagaje. Intr'o călătorie la Lanuvium, Patria lui Antonin Piul (adă Civita de Lavigna, Milon luă cu dênsul un mare număr de servitori. Marcu-

Antoniu călătoria tot-dauna cu o pompă imensă care amintea cea orientală. Neron nu călători nici odată cu mai puțin de o mie de care cu catârî potcovitî cu argint, iar conducetori catârilor, servitorii călări și pe jos purtau costume strălucitoare.

Rheda, după cum și o reprezentă Ginzrot.

Cu totul alte gusturi avea modestul Traian: nu putea să suferă alaiurile pompoase. El hotărî să se publice o situație comparativă a cheltuelilor sale și ale lui Do-

Călătorî cu *carpentum*.

mițian care părea a imita pe Neron. Pliniu cel tânăr laudă cu drept cuvînt modicitatea traiului său și declară că op-

niunea ce Romanii și vor forma de moravurile acelor duoi împărați va fi întemeiată pe risipa nebună a unuia și pe stricta economie a celuil-lalt, mai cu seamă în călătoriile lor.

«Pe lângă membrii familiei imperiale «mai dic d-nii Trawinski și Riemann, în a lor «Viață antică la Români» «persoanele bogate țineau să împodobească trăsurile și caii lor cu un lux neasemuit; ei transportau vase și tacîmuri «recioase de masă, tapete luxuoase și luau escorte de călăreți numiți, de negrii, cai de călărie și o mulțime de «slugi și de sclavi, pentru serviciul special și personal al «stăpinului.»

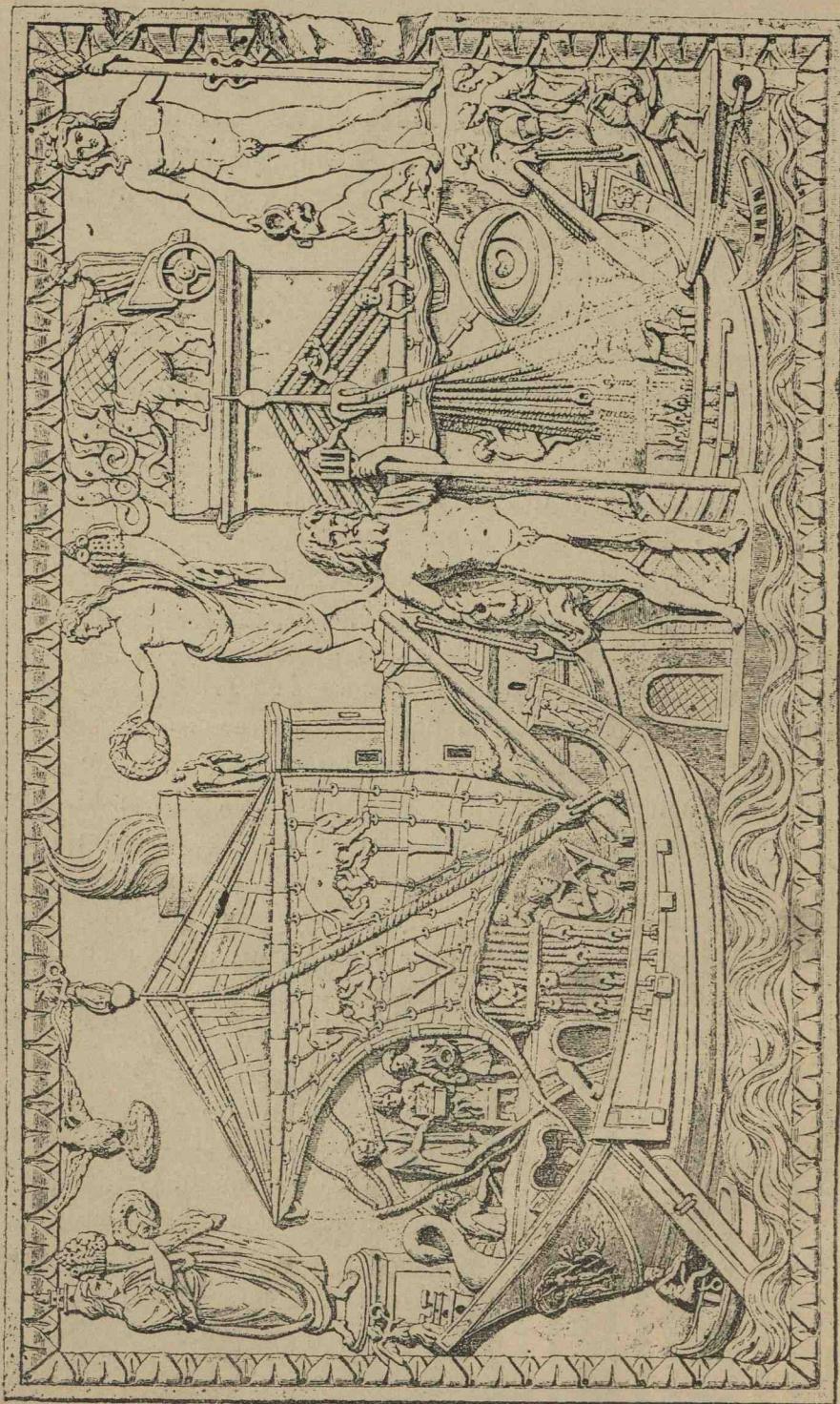
Numărul și importanța trăsurilor și al carelor provineau și din înmulțirea sclavilor și din lipsa de înlesniri la oteluri, precum vom arăta mai jos, căci otelierii sau hangiii de cele mai multe ori, nu erau în stare de a satisface cerințelor unor vizitatori aşa de bine înzestrăți cu averi.

Călătoriile pe mare erau în genere bine organizate și repeđi, cu toate acestea marea nu era tot-dauna aşa de sigură ca drumurile pe uscat, cum vom arăta. Ele nu prea se făceau de cât primă-vara, vara și în prima jumătate a toamnei; după epoca aceia vasele se întorceau toate la portul de plecare, dacă nu cum-va rămâneau la iernat în străinătate.

Navigațiunea, întreruptă de la 11 Noemvrie la 5 Martie reîncepea la această din urmă dată. Se scoteau vasele, pe care cei vechi le adăposteau în timpul inacțiunei pe uscat. Trebuiau motive puternice pentru a înfrunta iarna pericolele drumului, la care se expuse de exemplu Ovidiu exilat, când trebui să plece la Tomi în Dechemvrie și suferi aşa de mult din cauza furtunelor.

Anticii se temeau de furtunele iernei, nu numai pen-

Basoreliev din Ostia înfășând două vase de comerțiu.

tru că întrebuințău adesea vase nepodite, dar și pentru că puteau să-i arunce departe de coaste, unde din lipsa de busolă, nu mai găseau drumul de căt când se limpezia cerul, aşa în căt puteau vedea steaua polară.

In Mediteranea, se călătorea adesea noaptea, mai cu seamă pe coasta occidentală a Italiei. Apostolul Sfântul Pavel ajunse pe mare într'o singură zi, de la Rhegium (Reggio) la Puteoli (Pozzuoli). Când era vîntul priincios se putea duce cineva în cinci zile de la Corint la Pozzuoli. Porturile cele mai mari ale Romanilor pe Mediteranea erau acelea unde erau staționate flotele militare și unde veneau flotele de transport (v. figura) care aduceau, din Egipt mai cu seamă, grâul care se împărtea Romanilor. Ostia era pentru aceste două cause, și în urma lucrărilor importante făcute de Claudiu și Traian, unul din cele mai însemnate porturi.

După Pliniu drumul de la Ostia la Gades (Cadix) se făcea în şapte zile, până în Spania citerioară în patru și de la Forum Julii (Frejus) în trei, din Africa chiar în două. De la Palus Meotidus (Marea de Azof) vasele încărcate, dacă aveau noroc în călătoria lor, veneau adesea la Rhodos în dece zile. Prefectul Galeriu sosi în şapte zile de la strîmtoarea Siciliei la Alexandria, și de la Puteoli la acest din urmă oraș în două-spre-dece zile. Cu un vînt foarte bun, un vas putea să parcurgă două sute două-zeci și doi kilometri într-o zi.

Tot aşa era, acum cătăva timp, serviciul ce înceea vapoarele Lloydului Austriac. Neron, care urmărea adesea planuri mărețe, avu ideia pentru a scurta călătoriile sale, să străpungă istmul Corintului, și începu chiar executarea acestei lucrări. Se deschidem aci o paranteză. În genere lui i se atribue prima idee a acestui plan, aceasta însă nu e exact.

In adevăr, încă din secolul al șaptelea înainte de Cristos, Periandru, tiran al Corintului, se gândi să facă aceasta. Ideia ademeni și pe Demetru Poliorcet, dar inginerii îl sfătuiră să nu facă aceasta, asigurându'l, cum ne dice Strabon, că după măsurătorile lor, se convinseaseră că nivelul golfului Corintului era mai ridicat de cât al golfului Eginetic, aşa că tăindu-se istmul care le despărțea, Eghina ar fi rămas sub apă, împreună cu toate insulele din jurul ei. Cesar voia să dea urmare proiectului, și fără punalul lui Brutus, ar fi făcut'o. Și Caligula fu ispitit de această idee. N'au însă gloria să o îndeplinească. Neron se încercă serios să execute. Din ordinul său, procuratorul Greciei îi prezintă o sapă de aur, cu care împăratul începu în persoană săpăturile, și apoi se întoarse la Corint, convins că satiricul Lucian, că întrecuse isprăvile lui Heraclie. Se regăsesc și acum câteva urme ale lucrărilor ordonate de Neron.

Superstitionis Pausanias se arată indignat de ideia că a căutat oamenii să încerce să schimbe natura, făcând o strâmtoreare acolo unde ea pusea un istmu.

Lucian, mai luminat, aproba planul lui Neron, a cărui executare ar fi fost aşa de folositoară comerciului. În vremea lui Adrian, filosoful Atenian Herodiu Atticul, destul de bogat pentru a încerca o operă, față de care chiar guverne ar fi putut să se dea îndărătat, fu opriți să încerce numai de frica de a deștepta gelozia imperială.

Era rezervată epocii noastre îndeplinirea și a acestei prea folositoare întreprinderi, acum deja sfârșită cu fericire.

E probabil că călătorii venind din Italia se hotărău căteodată să treacă acel istmu pe uscat, precum făcu Ovi-

diu când se îndreptă spre Marea Egeă, care se îmbarcă mai departe la Kenchreæ, portul oriental al istmului, unde închiria vasul *Minerva* și urmă calea sa spre Tomi. De acolo scrise melancolicele versuri:

*Dum tua pervenit, dum littera nostra recurrens
Tot maria ac terras permeat, annus abit.*

(Până când să 'mi vie scrisoarea ta, și să primești pe a mea o să treacă un an).

Am amintit până acum în două rânduri de călătoria lui Ovidiu. Acel mare poet este acum al nostru, căci osăminte sale sunt adăpostite în pămînt românesc; poetul nostru l'a cântat, și Tomi—Constanța de astăzi,—i-a ridicat un monument. Să 'i consacrăm deci câteva rânduri.

Ovidiu nu pleca din Roma de cât exprimându-și desperarea într-o dureroasă elegie. El era exilat la Tomi, adică aproape la sâlbatici, într-o țară care era atunci una din cele mai triste ale lumii. Trebuia să se supue și după ce străbătuse marea Adriatică și fusese aruncat din nou de o furtună pe coastele Italiei, de care parea că nu se putea despărți, continuă cum am dîs călătoria sa de la Kenchreæ pe un alt vas, de a lungul Cicladelor și coastelor Asiei Mici.

El sosi la Tomi singur, părăsit de amicii săi și de soție, pe care o regretă în toti cei opt ani, cât ținu exilul său, în jalmicele epistole, intitulate «*Tristia*». Se știe că în acele scrieri se rögă de soția și de amicii săi, ca ei să 'i implore iertarea de la August. Zadarnice rugăciuni, care totuși făcură ca să nu'l uite lumea, acea lume care, va, *adoră succesul și urăște pe proscriși*.

Ovidiu are reul gust de a amesteca prea multă mitologie în plingerile sale și nu pare a simți tocmai tare

nenorocirea sa, el alergă după spirit și nu pare nică o dată serios mișcat.

In fine pentru a 'și uita întristarea, începu se facă versuri în limba țărei, pe care o învățase.

Se plângе (*Tristia* libr. III eleg. 14-a) că 'și uită limba și că a învățat pe acea a Getilor :

«Et videor geticis scribere posse modis».

care o găsește grosolană și nedemnă de spiritul său (*Tristia* lib. III, eleg. 9 și 10) :

«Inter inhumanae nomina barbariae»

«Quam non ingenio nomina digna meo!»

In epoca aceia limba latină nu era cunoscută în acea extremitate a Daciei :

Unus in hoc populo nemo est, qui forte latine
Quaelibet e medio reddere verba queat.

(*Trist. lib. V, eleg. 7-a.*)

Adaogă cu melancolie că s'a desvățat, prin lungă neîntrebuitare, de limba latină :

« . . . jam desuetudine longa».

«Vix subeunt ipsi verba Latina mihi».

(*Trist. lib. V, eleg. 7-a.*)

El intră în relațiuni cu un rege get Cotys, care scria poesii, învăță limba Getilor și deveni, precum ne spune, chiar popular printre denești și cântă laudele lui August în poeme getice, întocmite după prosodia latină :

« . . . Getico scripsi sermone libellum,
 « Structaque sunt nostris barbara verba modis».

Ce preciose ar fi acele scrieri în limba Getilor sau Dacilor, ale lui Ovidiu! Perderea lor e ireparabilă pentru istoria aceluia neam, care n'a avut parte să ne lase nici o amintire literară.

Senatul și poporul din Tomi, cu totul mândri că au câștigat un poet aşa de mare, îi acordără scutirea de tóte sarcinele. I votară chiar o corónă; modestia sa îl făcu însă să nu primescă acea onore. Ovidiu supraviețui lui August și reîncepu să supere cu plingerile sale ritmate pe succesorul aceluia, pe Tiberiu, care fu tot aşa de ne-înduplecăt ca primul împărat și 'l lăsa să móră în exiliu.

Cu tótă abundența talentului său, acest poet de curte nu știu nici să prevadă disgrățiarea sa, nici să 'și obție erarea.

Revenind la subiectul nostru, amintim că diceam că calea mărei nu era tot-d'auna sigura, nu numai din cauza furtunelor, mult mai teribile pentru vasele mici și mai tot-d'a-una neacoperite, sau acoperite numai în parte ale anticilor, ci încă, dacă nu din cauza piraților, care în epoca lui Pliniu cel tânăr, încetase de mult de a fi un flagel general, din cauza unui alt-fel de criminali, căutătorii de nave sparte care adesea provoca căstrophe prin focuri înse-lătoare, sau le făcea mai grele, dându-și aparența de a veni în ajutorul nenorociților navigatori.

Pe pămînt, alt flagel aștepta pe călători, tilhării; dar cu tótă aceste pericole, cum dice la Fontaine :

«*Le désir de voir et l'ardeur inquiète l'emportaient».*

Acei tîlhari se recrutaă din soldați dezertori, sclavi fugiți, gladiatori, și în fine din ómeni — numeroși atunci ca și acum — care preferau furtul, cu pericolele sale, dar care putea să îmbogățescă într'o singură zi, muncei încete care nu satisfacă de cât nevoie lor ăilnice. Sub Septimiu Sever, un óre-care Felix Bulla, cu șese sute de tovarăși, punea bir peste totă Italia. Acest al doilea Samson, își găsi însă ca și cel din Biblia, o Dalila, și trădat de o femeie își sfîrșî viața, sfîșiat de fiare în Circ.

Ceea ce provoca călătoriile, era cosmopolitismul care, cu toate urmările sale forte neplăcute, era la modă în epoca imperială. Poeții Lucan, Clodian, Prudentiu poetul creștin, celebrau acest nou spirit. Iacă ce scria la finele Imperiului ; Clodian în al său *Elogiu lui Stilicon* :

«Regină prin legi ca și prin arme, dacă ea (Roma) «și-a întins imperiul peste toți ómenii, incinta sa a fost «pentru toți lărgănul dreptului. Ea a fost cea d'întâi care, «mai puțin stăpână de cât mamă, a deschis sănul său pen- «tru învinși, încăldind genul omenesc prin comunicarea su- «fletului său divin, făcând *cetățeni* din cei care îi învinsese, «unind cu sine printr'o pioasă legătură țările cele mai de- «părtate. Toți căț suntem, datorim pacinicei sale domina- «țiiuni că *găsim pretutindeni patria*. Fără a eși din țara «sa, Romanul poate cerceta Thule, acel sfîrșit al pămî- «tului, el poate să bea după voia lui în fluviile romane «saú apa Orontului sau a Ronului; locuitorii ai universului, «Ei datorim că nu suntem toți de cât *o singură națiune*».

Vedem cum s'a întins vechia iubire a Romei, cum nu se mai aplică unui oraș, nici chiar unei țări — Italia — ci întreg universului cunoscut. Cu mult înaintea acestuia poet, Seneca, un filosof care avea adesea idei aprópe creștine, scrisese în mai multe locuri că «popórele sunt frați».

«Cum? Dacul să nu trăcă Istrul (Dunărea), nici Tracul Strymon (Marița), Eufratul să fie o limită eternă pentru Parții, Istrul să despartă tot-dăuna pe Sarmații de Imperiul Roman, Rinul să închidă pe Germani în pădurile lor, Pirineii să fie o barieră vecinică între Spaniolă și Gali. Tote popoarele sunt membrele unui mare corp — exclamă dinsul — patria omului e pământul și capitala lui Roma».

Acesta este sentimentul care se arată în tot ce se scria, în tot ce să cugeta în acel timp.

Prosperitatea, acea bine-facere a păcei romane, la începutul, sau mai bine șis în primele două secole ale Imperiului, era o puternică încurajare pentru călătorii. Tertulian însuși, acel creștin în luptă cu civilizația pagână, aduce omagii stării înfloritore a teritoriului dominațiunii romane. «Sunt astăzi mai multe orașe de cât erau mai înainte case, dice el. Lumea se populază, se înfrumușează, se transformă, orașe înlocuiesc pustietățile, pretutindeni vedă un popor, un stat, viața și bogăția».

La rindul său retorul Aristide din Smirna, dice într'un stil iperbolic: «Nu e ore fie-care liber astăzi de a se duce unde îți place? Nu sunt tote porturile pline de mișcare? Nu oferă munții călătorilor aceași siguranță ca orașele locuitorilor lor? Nu sunt pline de holde tote câmpie? N'a perit de pretutindeni tema? A remas undeva un rîu peste care nu s-ar putea trece sau o strîmtore de mare închisă? Nu, pământul a lepădat vechia sa haină de fer și nu se mai arată de cât în haine de serbare. Eleni și barbari, pot acum să se ducă ori unde afară din țara lor, ducându-și cu ei averile, ca și cum s-ar duce numai dintr-o patrie în altă patrie. Nicăi porțile Ciliciei, nicăi strîmtele poteci care prin nisipuri conduc din Arabia în Egipt, nicăi munții inaccesibili, nicăi adîncimea rîurilor, nicăi firea neprimitore a

triburilor barbare nu mai speră de aci înainte pe nimeni; pentru a se bucura de o siguranță perfectă în toate părțile, ajunge ca cineva să fie Roman, sau mai bine dis supusul nostru».

Diodoru din Sicilia, Strabon, Pausania, Dioscoride, Galienos se pregătiră prin lungi călătorii la doctele lor lucrări.

Apuleu, născut la Madaura în Numidia, din familie bogată, după ce termină studiile din Cartagina, plecă la Atena, unde se întâlni cu mulți Africani veniți tot pentru a'și complecta cultura. Apoi vizită Tesalia, Egiptul, Siria, Asia-Mică și se întórse la Corint. De acolo plecă în Africa și în fine veni la Roma. Mai făcu o mulțime de călătorii înainte de a se stabili definitiv la Cartagina, unde muri pe la sfârșitul domniei lui Marcu Aureliu. Unitatea de limbă creată de dominațiunea română printre clasele culte, deschidea cum se vede ómenilor de studiu un vast câmp de activitate¹⁾.

Artiștii, filosofii, retori, făceau deci lungi călătorii, dând reprezentări și conferințe în orașele prin care treceaú. Retori, mai cu sémă, atrageau atențiunea prin încenarea producțiunilor lor, umblând urmați de o sémă de ómeni adunați la întâmplare, și de elevi doritori de a se iniția în secretele maeștrilor.

Impărații, asemenea, voind să 'și dea sémă prin ei însăși de spiritul provincielor, strébăteau imperiul lor de la un capăt la altul, și călătoria lui Neron în Grecia fu ocaziunea celor mai înjositoré lingușiri din partea Atenienilor; căci îl onorară cu o mulțime de cununi ca artist dramatic și mai ales ca un cântăreț a căruí voce nu avea seamăn.

Neron îmbătat de aceste lingușiri nerușinate pe care

---

1) Vedă *Les Africains: Les Faïens* de P. Monceaux, Paris 1894.

afecta că le ia în serios, voi să le răsplăteșcă împărătește; declară Grecia liberă și independentă. Bine-facerea cea mai reală ce ea trase de aci, fu o scutire complectă de impozite, scutire care se sfîrși cu Neron, căci urmașul lui, fiscalul Vespasian, desființă acel privilegiu nejustificat prin nimic și care era o nedreptate făcută celor-lalte popore împovărate cu dări.

Lui Traian îi plăcea mult se strebată provinciele sale; el făcu mai cu sémă mai multe călătorii la Atena, unde primi pe solii lui Osrhoës, regele Persiei, care îi oferiră pace și daruri. De acolo plecă pentru resboiul cu Parții (105 d. Cr.). El făcu mai multe monumente la Atena și la Olimpia.

Adrian trebuie citat printre cei dândii, ca împărat doritor de a cunoaște imperiul său. Călătoriile sale, ca și ale lui Traian, erau mai tot-d'auna însemnate prin clădiri de poduri, de apeducte, de căi. După folosul, placerea; ei ridicau sau reînfințau teatre, bâsilice, temple. Apoi la rîndul lor, orașele le consacrau medalii în semn de admirăriune și decretau prin anticipatie apoteoze stăpînilor lor. Ochiile cercetători ai acestor duoi împărați mai cu sémă, supraveghiau totul, îngrijeau de toate interesele supușilor.

Adrian inspecta lagărele și castrele, îngrijia de apărarea hotarelor imperiului. Ne a rămas alocuțiunea ce adresă la Lambaesis (orașul Lambèse din Algeria) legiunei a III-a.

Adrian însă era și un spirit curios, un învățat și un literat. El vizită cu aceste dispoziții Atena, ruinele Troiei, Piramidele și minunile Egiptului, cu o placere cu atât mai mare cu cât cunoștea perfect limba grecescă mai respândită în acele țări de cât cea latină.

Natură mlădiosă, pare că i plăcea se și însușească moravurile poporelor ce visita. În Egipt presidă întrunirele învățătilor de la Museu, în Atica se iniția la misterile de

la Eleusis, prezidând serbările lui Bacchus, în costumul unui Arhont. Încă sub domnia lui Traian, primise demnitatea de Arhont eponim. La Atena veni în patru rânduri, la 122, 125, 129 și 135 și fu bine-făcătorul orașului.

Acest om, aşa de zelos pentru capo-de-operele ale artelor, era asemenea un adorator al Naturei. El se sui pe Etna, pentru a privi de acolo panorama ce se desfășoară din vîrful acelui munte și pe muntele Casius pentru a se bucura de impunătorul spectacol al răsăritului sôrelui.

Un mare număr de ocupațiuni și de profesioni impuneau călătorii. Comerçanții însă erau cei care, mai cu seamă, aveau nevoie să călătorescă. Ei percurgeau lumea în totă latitudinea și respândeau apoi prin povestirile lor, cunoșința țărilor celor mai depărtate, mai neprimitore.

Nu se mulțumeau numai de a străbate cu ore-care pericol Mediteranea și Marea Negră, ci cuteau și să se aventureze pe Atlantic, până în Marea Nordului și la misterioasa Thule și activitatea comercială era mare între Gades (Cadix) și porturile Italiei.

ACESTE PERICULÔSE călătorii erau o condițiune a negoțiului lor pentru multe persoane. Intr-o inscripție respectată de timp, un comerciant din Herapolis în Frigia se laudă că a făcut de 72 de ori drumul până în Italia. Cu cerirea Egiptului (Anul 30 a. Cr.) deschisese comerciului calea Indiei. Pentru a se duce acolo, comercianții se îmbarcau la Alexandria, în toiul verei, când suflau vînturile alizee, și se urcau pe Nil până la Coptos, unde încărcau apoi mărfurile pe cămile. De acolo caravanele porneau sau la Myos Hormos (Coseir din Egiptul de sus) sau la Berenice oraș distrus acum, dar plin pe atunci de prăvălii mari și de caravanseralie: călătoria aceasta se făcea în două-spre dece dile. Căldurile aşa de mari în desertul Egiptului de

sus și sileaŭ se facă drumul nōptea, mergēnd de la un puț la altul, iar ȳiu rāmânea pentru odihnă. De la Myos Hormos, port la eșirea golfului de Suez, se putea vedea plecând în fie-care an vre-o 120 năvī, care se îndreptaŭ spre India prin golful Arabic.

E probabil că negustorii romanī nu lăsară numai Egiptenilor și Grecilor, deși ȳările acestora făceaŭ parte din Imperiu, un comerciu care da beneficii fōrte mari. Se aruncară deci și ei în călătorii spre India, privită pe atunci ca un capăt al pămîntului. Încă din primele două secole ale Imperiului sunt dovedi neîndoioise de acele călătorii.

Pliniul cel vechiū, spre anul 40 al erei creştine, cunoscē deja fōrte bine producțiunile naturale ale acelei regiuni, ceea ce probéză că ea fusese vizitată de călătorii greci sau Romanī. De alt-fel desvoltarea considerabilă a comerciului Imperiului Roman cu India reese din geografia lui Ptolemeu, lucrată la jumătatea secolului al 2-lea, și al cărei autor dispunea de relațiuni de călătorie, în care distanțele erau prețuite în stade, pénă la Insula Taprobane (Ceilan) și mai departe.

Numirile grecescī date unui mare numér de orașe indiene, mai cu sémă din insula Taprobana (Ceilan) arată activitatea negoțului comercianților Greci și Egipteni cu acele ȳinuturi. Așa Ptolemeu are o cunoșcință perfectă de situațiunea portului Indian Simylla (între Bombay și Goa) mai jos de golful Barygaza (golful Cambay în jos de peninsula Kathiawar.)

Comerciul Romanilor se întindea așa dar spre Orient, Nord și Sud, dincolo de hotarele Imperiului care avea pretențiunea de a coprinde lumea. Etiopia era străbătută ca în ȳilele nōstre de caravane. Călatoria de la Alexandria până în Etiopia ȳinea adesea ȳece ȳile.

Nisice negustori care se întorceau de la golful Persic adusese cei d'intâiui informațuni despre depărtarea și însemnatatea orașelor și porturilor de la gura Tigrului, și de pe malurile golfului chiar.

Negustorii romani par în fine a fi pătruns până la Serii—probabil Chinezi. Se menționază în unele croniči vechi chinezesci, o ambasadă trimisă în anul 166 al erei noastre care ar fi oferit Impăratului Hiouanti nisice dinți de elefant, cörne de rinocer și țesături din partea lui Marcu-Aureliu. După Letronne, membrii acelei ambasade nu erau de căt negustori care, pentru a călători cu mai multă siguranță, se dedeū de ambasadori.

S'aū găsit chiar în capitala șefului Marcomanilor, Mabodiu, negustori din provinciile imperiale care și părăsise patria atrași de câstig.

Interesul ce le inspira amintirele istorice era principalul motiv care mișca cele-lalte categorii de călători. Templele mai ales atrăgeau curiositatea lor, prin nenumăratele și măretele urme istorice, mitologice și artistice ce conțineaū, aşa în căt erau nisice adevărate muze arheologice. Templele din Atena, Delfi, Delos, Olimpia, Roma conțineaū și un mare număr de imagini, statui din cele mai frumose.

Se menționază și lucruri bizare printre cele astfel expuse, de exemplu cranie și chiar dinți de elefant, șerpi uriași, un crocodil găsit de regele Juba într'un lac din Mauritania, o cōstă de chit în templul lui Asclepios la Siciona, și cuiburi de furnici din India. Se mai găseaū în sanctuarele Greciei nuci numite de India (pote nuci de coco). Pliniu ne vorbesce de o bucată enormă de cristal, de o greutate de 150 libre romane, oferită de Livia Capitolului.

Lui Vitellius i se prezintă spada lui Cezar luată din templul lui Martie. Varro vădu într'un templu al lui Sancus, puternicul șeū sabin, fusul Tanaquilei, soția lui Tarquinii cel vechiū.

La Platea se arăta o spadă a lui Mardonius, generalul Perșilor. Pausania avea îndoeli despre autenticitatea ei. Nici curiositățile de mai sus nu vor fi fost tocmai aşa de autentice. Legendele privitoare la resboiul Troei aveau mai ales darul de a escita o viațe curiositate, astfel erau oul Ledei, nava lui Agamemnon în Eubea, a lui Enea la Roma, a lui Ulysse la Corcira (Corfu).

Se mai vizita cu nesaț și locurile unde fusese lagăre celebre și mai cu seamă acele ale Perșilor din resboele medice. Împărații Romani când veneau la Alexandria nu voiau să negligeze de a vedea acolo mormântul lui Alexandru cel mare, adică coșciugul său de sticlă. Ammian Marcellin spune că în orașul Ozogardan se arăta tribuna de la care Traian vorbise ostașilor săi. La Caprea se arăta locul de unde Tiberiu punea să se arunce în mare, după ce le torturase, victimele crudiștei sale; în Sabina aproape de Tibru¹⁾ casa lui Orațiu.

Putem dar afirma că principala atracțiune a călătorielor pentru Romani consta în amintiri istorice și Luciu cel-tânăr, în poemă ce i se atribue, vorbind de minunile muntelui Etna dice: «Câtă plăcere simțim când privim zidurile antice ale Tebei, și ne amintim legenda lui Amfion clădind acea cetate în sunetul lirei sale, isprăvile celor săptă eroi aliați în contra ei, legenda lui Amfiaraos, înghițit de viu în pămîntul care se deschide sub picioarele lui! Apoi vizităm Atena, cu istoria ei despre fata lui Pandion, Filomela schimbată în privighetore, a sorei sale Progne, schimbată în rîndunică, a lui Tereu, care deveni o bușniță. Căutăm în Troada pămîntul unde Hector și învingătorul lui, Achile, zac unul lângă altul».

1) V. broșura noastră *Vilegiatura la Romană* p. 20, 21.

Romanii, mai puțin artiști din fire decât Grecii, nu erau atât atrași în călătoriile lor de interesul curat artistic cât de gustul istoric, cel mai pronunțat gust al acestui neam aşa de serios. Atticus ne dă probă și despre acesta. Iată propriele sale cuvinte: «Chiar Atena mă bucură mult mai puțin prin construcțiunile frumose și prin capodoperele sale artistice cât prin amintirea oménilor săi mari și a faptelor lor». Să vedem acum care erau țările străbătute cu predilecție. Intei venea Grecia care se bucura de o preferință deosebită față de toate celelalte țări. Pliniu, dice în scrisoarea către amicul său Maximus, numit guvernator al Achaei:

«Onoréză acestață țară, ispravile ei celebre, fabulele ei chiar, respectă religia sa, șeii săi, ca și oménii săi iluștri, nu uită că am luat de la ei legile noastre, adu-ți aminte ce a fost altă dată fie-care oraș al lor, și nu disprețui ce e ea acum».

Indată după cucerirea Greciei, în anul 169 înainte de Christos, Paul-Emiliu făcu o călătorie în acea țară, pentru a învăța, ne spune Titu-Liviu după Polibiu «să cunoască bine lucrurile, care prin prestigiul renumelui care le mărește, par, celui care nu le cunoște de cât din audite, mai mari de cât sunt în realitate pentru cel ce le vede cu ochii».

Acest general fu coprins de emoție dinaintea lui Joe Olimpianul al lui Fidias, încât i se păru că vede pe șeul însuși. El mai vizită asemenea templele de la Delfi, Epidaur, Orop și din Lebade, precum și orașele Siciona, Atena, Corint, Argos, Megalopolis, Pallantium și Sparta. Cu tot vălul de ruină și de desolație aruncat atunci d'asupra Greciei, farmecul ei fu din ce în ce mai puternic pentru Romani. Iar părăginirea care crescea tot mai mult în sate și orașe nu făcea decât să înalțe farmecul lor. În singurul Pelopones, erau vre o șese șeci de orașe, în epoca Anto-

ninilor, dar va! ce orașe. Panopea în Focida nu mai avea nici teatre, nici palate, nici gimnăsie. Multe orașe nu mai existau de cât ca ruine. Țara nu mai era în stare de a pune în picioare o armată de trei mii de opliți. Unele orașe mai aveau norocul de a fi păstrat aproape neatinsă vechia lor strălușire. Atena, deși prosperitatea ei materială perise, deștepta încă, după mărturia lui Ovidiu, gelozii prin splendoreea ei remasă întrégă.

Acest oraș păstrase capo-d'operele sale, care păreau de curând eșite de sub dalta artistului. Trebuie recunoscut că Adrian și Erodiu Atticu îl îmbogățise cu edificii care, deși inferiore ca inspirație celor vechi, însăși mari frumuseți. O plimbare pe mare în jurul acelor măreți ținuturi, era deci în stare de a răpi imaginațunea. Prestigiul ce arta și poesia îl dase Atenei s'a păstrat până la căderea Imperiului Roman. Tot el explică că acolo a resistat mai mult timp politeismul, noei religiuni. Sfîrșitul său oficial datează de la edictul împăratului Teodosie din 27 Fevr. 391 prin care oprea orice cult al vechielor deități. Iar ultima scolă de filosofie fu închisă la Atena tocmai la 529 de Justinian.

Creștinismul însă fusese adus fără de timpuriu la Atena. Numai vre-o 20 de ani după predicarea lui Cristos, și cu 12 ani înainte de pompösa călătorie a lui Neron, Sfântul Pavel expusese credința nouă dinaintea stravechiului Areopag (Anul 54 d. Chr.). Făcu câteva conversiuni, dar găsi un teren de acțiune mult mai priințios la Corint, cu populație mai amestecată, cu condiții de viață mai variate.

Atena și Corintul erau duce rivale, fie-care cu merite diferite; prima mai gravă, mai impunătoare, mai maiestosă, cel alt mai vesel, mai modern și mai ales mai voluptuos. Prima remăsese un oraș de studii, (*domicilium studiorum* dice Cicerone), orașul Minervei, cel alt de petrecere, era

acum ca și mai 'nainte orașul Afroditei. Se știe că în-dată după sfîrșirea resboiului civil, Cesar ridicase Corintul, populându-l cu coloni romani. Aceștia se apucără, cum dice Strabon să vîndă tóte remășițele, statui, obiecte de artă, etc. ce le găsiră de la predecesorii lor pe acel pămînt. Cu timpul veniră iarăși Greci și în decursul epocii imperiale, caracterul grecesc al Corintului ajunse tot mai pronunțat. Epidaur, orașul lui Asclepios, cu sanctuarul său tămăduitor, era locul natural de întâlnire al bolnavilor care alergau după sănătate, o *Lourdes* antică, și găseau acolo tot de odată deliciose desfătări; era și o grădină frumosă și un bogat muzeu.

Nu trebuie să uităm Rhodos, trușașa insulă, cum o numesc Orați. Înainte de teribilul cutremur care o pusti, pe la jumătatea secolului al 2-lea, ea și merită bine supranumele de oraș al lui Febus, adică al Sôrelui. Porturile, basinele sale de construcționi maritime semănau cu câmpii plutitori, mii de trofee maritime aminteau glorios epoca puterei și neatârnărei sale. Orașul însuși era și mare și mareț, și se deosibea atât prin minunile sale artistice cât și prin salubritatea, pentru care era aşa de căutat de Romani ca reședință de vară. Nu putem vorbi de călătoriole Romanilor în Grecia, fără a face mențiune de cele ce le făcură, cel mai mare orator Roman, Ciceron cu fiul său Marcu între anii 79—43 a. Chr. Din cele ce vor urma ne vom convinge și mai mult de farmecul ce 'l exercita acea țară asupra ómenilor culti și care 'i aducea acolo.

Ciceron veni pentru prima dată la Atena, între expediția lui Sulla în Grecia și distrugerea piraților de către Pompeu. Iși luase cea mai mare parte a culturei sale din scrierile Grecilor și voind să'și complecteze instrucțiu-nea chiar la sorgințele elenismului plecă la Atena. Filosofia

gonită de furia resboiului, reluase atunci stăpânire asupra orașului Minervei, teatru a numerouse triumfuri ale ei. Ciceron era legat printr-o strânsă amicitie cu acel Roman filelen, Titu Pomponiu, care și făcuse din Atena o patrie adoptivă, primind pentru acesta supranumele de Atticus sub care e aşa de cunoscut în istorie. Bogat, amic al artelor, îi plăcea să împrumute orașului său predilect — dar cu dobindă mare — sumele însemnate de care avea urgentă nevoie pentru a repara unele din ruinele sale.

Cu multă greutate se despărți Ciceron de Atena, unde găsea atâtă placere în relațiunile sale cu Atticus și în con vorbirile cu Antiochu, după mărturisirea sa «cel mai faimos și cel mai înțelept filosof al vechiei Academii». Se duse apoi la Rhodos și în Grecia asiatică pentru a cunoașce și pe retorii de acolo.

Cât pentru Atticus, el rămais în Grecia pînă când credu, gravă erore, că rezboele civile erau curmate prin predominirea lui Pompeu. Corespondența lui cu Ciceron doveaște via iubire ce le inspira amândorora acel privilegiat oraș. Aceasta era cu adevăr patria lor sufletescă.

Ciceron, întors în fine la Roma, însărcina pe Atticus să îl cumpere toate statuile și baso-relievurile frumoase ce găsia. El întrebuiță astfel o sumă destul de mare pentru statuï din Megara, cumpărate prin acest amic, care aduna busturi de ale lui Heracle, în forma numită Ermes, în marmură de Pentelic, cu capete de bronz și un Hermaten (tip mixt de Hermes și Minerva) pentru Ciceron, care îl mai rugă să îl trimînea toate obiectele de artă de felul colecțiunilor sale și mai ales baso-relievuri pentru a le fixa în îmbrăcămintea de stuc a unui mic atriu, și două ornamente de fintine, și ele cu baso-relievuri. Cumpărările lui Atticus erau rezervate pentru casa de la Tusculum. Aștepta mo-

mentul când va dispune de mai multe fonduri pentru a se ocupa de decorațiunea vilei sale din Gaeta.

El avu fericirea să mai vază de două ori Atena, mai întâi când se duse să ia administrațiunea provinciei sale, Cilicia, și apoi opt-spre-șase luni mai târziu, când se întorse de acolo după ce purtase cu glorie funcțiunile sale. Fu primit în triumf, se opri acolo trei săptămâni și plecă setos de a se afunda din nou în politică, în emoțiunile Forului. În timpul dictaturei lui Cesar, Ciceron trimese în Grecia pe fiul său Marcu, în etate de două-șeci de ani. El urmări de departe, cu o părintescă îngrijire traiul aceluia iubit cu duioșie.

La începutul sederii sale, Tânărul pare a fi căutat mai mult de petreceri decât de filosofie. Mai în urmă se întreptă. El scrisă lui Tiron, libertul, secretarul și amicul lui Ciceron: «Atât îmi pare rău și mă căesc de greșelile tinereței mele încât, nu numai le urăsc, dar nu pot să aud că mi se amintesc, fără orore».

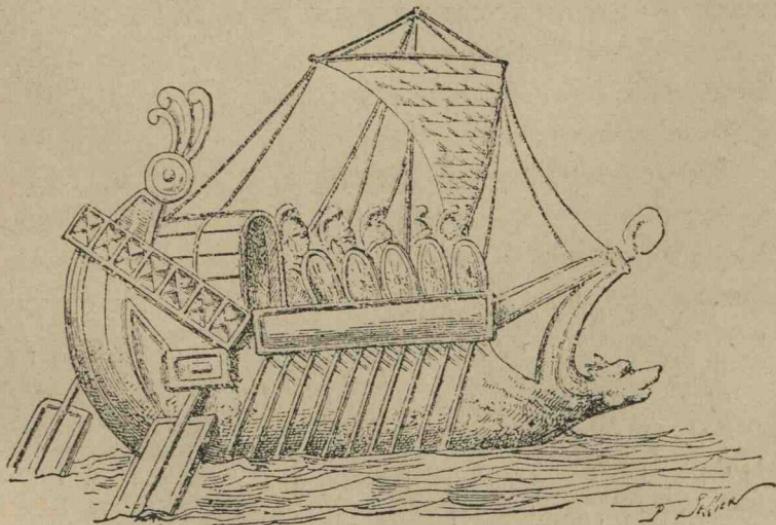
Ciceron se îmbărcase pentru a se duce să supraveghieze purtarea și studiile fiului său. Aflând însă că Antoniu se supune Senatului și că partidul libertăței triumfă, renunță la călătoria sa, și se întorse la Roma pentru a scrie în contra aceluia triumvir Filipicele, care peste un an îl costară capul.

După călătoria lor în Grecia, Romanii întindeau escurziunile pînă în Asia-Mică. Ciceron de la Atena se dusese la insula Delos.

Ovidiu săcu și el acest drum când călători în Grecia, înainte de exilul său din Roma și trecu și în Marea Ionică pentru a se duce să viziteze teatrul pe care se desfășurase Iliada, însoțit de prietenul său poetul Macer. Despre Germanicus, știm asemenea că cercetă Perintul, Heraclea în Tracia și Bizantiul. Multă se ducea și la Illium, orașul care

ajunsese la epoca dominației Romane în Asia a nu mai fi de cât un tîrgușor. Locuitorii acelui orașel au fost totdeauna convinși de identitatea localităței lor cu Troia. Xerxes și Alexandru cel mare îl vizitase și ei și adusese jertfe acolo Minervei. Lucan, care făcu o călătorie în Troada se exprimă astfel: «Păduri nefolositore și arbori scorburoși s'aau ridicat pe ruinele palatelor regale și au prins rădăcină în templele Deilor».

Orașe fără vizitată în Asia Mică erau și Efezul și Smirna, asemenea Tarsus și Antioha. Smirna strălucea cu monumentele, termele și clădirile sale, cu splendoreea piețelor sale publice, a teatrelor și gimnaziilor. Ea era și un oraș eminentărește scientific. Medicul Galenos se duse la etatea de două deci și unu de ani să urmeze acolo cursul lui Pelops, elev al lui Numerian și acel al platonicianului Albin

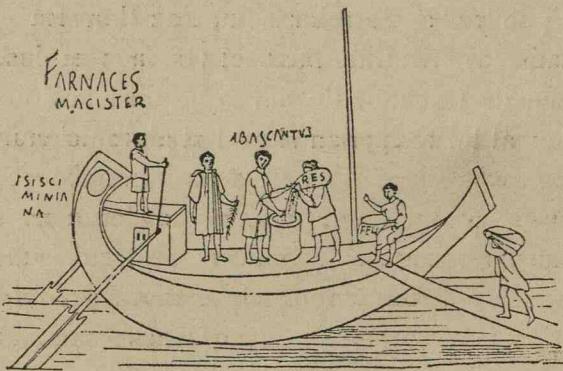
Vas de răsboiu cu trupe.

Egiptul avea asemenea o clientelă de călători bogăți și distinși. Acăstă țară avea înlesnirea că dispunea pentru

călători de vase de transport de toate mărimele, care se bucurau de o reputație meritată de a avea calități nautice escelente și de a fi conduse de piloți forte dibaci.

Vasul *Acatus*, care adusese, sub domnia lui August, obeliscul care se admira la circul cel mare din Roma, conținea până la o mie două sute de pasageri și era nava cea mai mare din acel timp.

Flota de la Alexandria, de care vorbesc texte din timpul lui Caligula și lui Claudiu, a fost înființată probabil de August.

Vas de transport.

Flota aceasta consacrată transporturilor statului să alcătuia din vase de dimensiuni mari—unele purtau de la 1500 la 2000 de tone,—și era sub ordinele procuratorilor. Ea pleca de regulă în August cu recolta Egiptului, se opea la Malta, în Sicilia sau la Rhegium și ajungea la Puteoli (Pozzuoli) în cursul lunei Septembrie.

Necesitatele comerțului și ale călătorielor dase o mare desvoltare navigațiunii și multă vază armatorilor. Corporația (*collegium naviculariorum*) navigatorilor s'a înființat

în epoca imperială; primele documente ce le avem în pri-vință ei datéză de la Antonin și Marcu-Aureliu. Erau scu-tiți de dări și Constantin și Iulian le asigurără rangul de cavaleri după cinci ani de exercițiu al profesiunei.

Organisarea flotelor militare permanente limitase pe-ricolele pirateriei, care n'așă încetat însă nici o dată de a exista în antichitate. Aceste pericole ajunse la maximul lor după resboiele civile dintre Mariu și Sulla. Totă Grecia fu atunci devastată de pirați; mii de cetăteni romani că-dură în mâinile lor. Ciceron a făcut o descriere înflăcărată a acestei stări nesuferite în *pro lege Manilia*. Se scie că și Cesar a fost prins de pirați. În fine Pompeu, sosind la Atena (anul 67 a. Cr.) puse capăt în trei luni aces-tui flagel.

Egiptul, rebel transformărilor, rămasese cu statornicie în tōte aménuntele vieței zilnice, patria Faraonilor și escita astfel cu drept cuvēnt, prin puterea contrastelor, curiozitatea vizitatorilor. Trecuse în adevăr, pe rēnd sub stăpă-nirea cuceritorilor Greci și apoī sub acea a Romanilor, fără a schimba nimic în obiceiurile și moravurile sale, atât pri-vate cât și publice. El rămasese cu scrupulozitate credin-cios vechiului său cult și urma să înalte temple acoperite de ieroglifici. La Denderah, la Karnac, la Philae său găsit inscripții ieroglifice în onorea lui August, Tiberiu, Neron, Adrian. Intr'un basoreliv—reprodus în prea recentă scriere a lui R. Peyre *L'empire Romain*, Tiberiu în costumul și atitudinea ieratică a unui Sesostris, oferă daruri țeilor egip-țiieni. Ce plăcere pentru călătorii bogați de a studia acel colț de pămēnt nemîscat în străvechia lui civilizație, de a'și înscrive numele pe Piramide și de a audî Statua frintă a lui Memnon salutând cu sunetele ei magice aurora.

Acésta trebuea să producă la Români un gust falș

egiptean, une ori destul de greșit, alte ori cu rezultate fără bune; de acolo provin la Pompei acele picturi de palmieri, de ibis, de crocodili, care dădeați o idee ore-care despre acea țară straniă celor care nu o văduse și care probabil nici nu aveau să o vadă vre o dată.

Pe lîngă curiozitățile istorice, Egiptul era și un vast atelier unde nimeni nu era neocupat, unde se fabrica pa-pirusul, sticla, pânzele de în. «Nimeni nu rămâne acolo neocupat, dice împăratul Adrian. Podagroșii se ocupă, paraliticii muncesc, chiar orbi găsesc câte ceva de făcut». Plăcerile nu erau nici ele nici de cum disprețuite, la cinci sau șase leghii de Alexandria se afla orașul Canop, (astăzi Abukir) vestit pentru templul ridicat șeului eponim al cetăței și lui Serapis, și de la care nu mai rămâne nici o urmă, care oferea desfășări numerose și de tot felul. Era fără mult vizitat și de bolnavi, care se culcau pentru a se scula vindicări, prin venirea șeului Serapis în timpul noptei, sau prin efectul apelor termale; alții veneau pentru petrecere. Călătoria de la Alexandria pînă acolo se făcea numai pe canal, în bărci ușore și elegante. Pe drum se bea un vin ușor, de la Mareotis, care procură o beție care trecea repede. Pe maluri, era o mulțime de oteluri, unde se juca sub bolți de viță, în sunetul flauteilor. Totul era combinat pentru a încânta și a transporta publicul în o lume deliciosă și nouă.

O particularitate de remarcat, e că se întrebuiță trăsuri care se pot asemena cu vagonele noastre de dormit, anume *carruca dormitoria*. Unele din aceste trăsuri aveau și aparate pentru măsurarea drumului percurs și însemnarea orelor.

Lumea cu mijloace mai restrînse nu prea trecea în călătoriele ei afară din Italia, care neapărat nu era de dis-

prețuit. Ea făcea, după expresiunea lui Seneca, mici excursiuni în acéstă țară, pe mare și pe uscat. Căutate erau mai cu sémă malurile încântătoare ale golfului Neapol, care erau locuri de desfătări și chiar de desfrîu. De la Neapol, mulți călători apucau pe calea Appia care ducea direct de la Roma la Munții Albani, de acolo în Campania și la porturile cele mai frecuente ale peninsulei, adică la Puteoli și Brindisi.

După Italia, mai era la modă și Sicilia, din cauza atracțiunile ce ofereaă visitele la Etna și frumusețile naturale ale țărei. Seneca laudă farmecele unei călătorii pe mare la Siracusa. În decursul ei se vedea celebrul vîrtej al Charibdei, nepericulos pe cât timp vîntul nu sufla de la Răsărit, dar care înghițea, în larga și adinca sa deschidetură, vasele când vîntul se ridică furtunos.

Putem dar rezuma cele de pénă acum, dicând că Români călătoreau, unii pentru pelerinagii la temple și la oracule renumite, alții pentru afacerile Statului, pentru studiu, știință sau comerciu, și pentru plăceri sau sănătate.

Acești din urmă se concentrau firește în orașele de băi, cu atât mai mult, cu cât valoarea igienică a munților nu era cunoscută de cei vechi, deși vedem că Galenos recomanda ofticoșilor se locuiască pe înălțimile de pe malul mărei, de exemplu la Stabia. Romanii, discipoli credincioși ai Grecilor, își închipuiau că un Deu se interesa de fiecare izvor termal, astfel că credeaă ore-cum că îndeplinesc un act religios, recurgând la bine-facerile acestor ape.

Bolnavii tămăduiți, își arătau deci recunoștința prin *ex-voto*. Romanii, o arătau în genere aruncând monede de argint în piscinele, sau mulțumiind deității prin inscripții în

temple. Pliniu cel tînăr, scrie unui amic, de la izvorul Clitumn: «Veî putea să citești numerósele inscripții de pe peretei; dintre care, unele amestecate printre cele seriose, ar deștepta pote veselia ta».

Dacă Români se duceaū la băi, în Italia și în cele-lalte provincii, ei nu eraū singuri cu acéstă pasiune; prin-tr'un fel de influențare, la rîndul lor bogăți din Italia, din Galia, din Germania, se îmbulzeau în asemenea locuri, de departe de ținutul lor, unde eraū siguri de a găsi tot-d'a-una plăceri și câte odată sănătate, precum și distracții cu care nu eraū obicinuiți. Cele mai multe din izvórele minerale cercetate în țilele nóstre, eraū deja cunoscute de ei; în Italia: *Baiae, Clusium* (saü Cassiano), *Apone* (Abano), *Cutilae* (Reati) și în Germania *Aquae Mattiacae* (Wiesbaden), *Aureliae* (Baden-Baden), *A. Helveticae* (Baden), *Tibilitanae* și multe alte *aquae calidae*, ca cele ale lui Hercule la Mehadia, în Transilvania.

Era firesc lucru, ca o țară cu climă aspră și de curând cucerită, să nu fi atras călători, aşa că în Dacia veneau numai cei cari trebuiaū, pentru afacerile sau funcțiunile lor, s'o viziteze. De alt-fel, Dacia fu destul de curênd înzestrată, ca și cele-lalte provincii, cu șosele, precum sunt cele cari străbat teritoriul Romanațului, în direcționi aprópe paralele cu ale căilor de astăzi. Eraū și *mansiones* pe ele, de exemplu la Rucșanesci¹⁾. O cale principală pîtrundeau în Dacia pe la Porțile de fer, mergea pe Streiu în jos, trecea Mureșul pe la Uroiū și se îndrepta pe valea lui în sus, apoi se împărtea în ramuri care duceaū la Turda, la Cluj, etc.²⁾.

¹⁾ V. dicționarul geogr. al județului Romanaț, de d. C. I. Locusteanu, p. 191. (Bucurescî, 89), editat de Soc. Geogr. Română.

²⁾ V. Silv. Moldovan, *Tara nôstră*, Sibiû, 1894.

Inainte de cucerire, știm că filosoful stoic Dion Cri-sostom din Bitinia, mare călător, căci fusese pentru studii în Grecia, Egipt etc., s'a refugiat când și-a atras mânia lui Domitian, peste hotarul imperiului, în Dacia, unde trăi ca agricultor printre Daci. Rechemat de Nerva, e probabil că putu prin cunoștința sa a locuitorilor și a țerei, să aducă însemnate servicii lui Traian în campaniele sale. El scri-sese o istorie a Daciei, care s'a pierdut, ca și istoria cam-panielor dacice, scrisă de Traian.

In privința Mehadiei, sunt unele inscripționi din *Corpus Inscr. Latinarum*, din care se vede că Mehadia era vara un loc de întâlnire al guvernatorilor Daciei și provincielor învecinate; astfel știm că a fost acolo Calpurnius Julianus, guvernatorul Mesiei Superiore, C. Iulius Gallus, guverna-torul Daciei, Simonius Julianus, *praeses Daciarum*, apoi preoți augustali, prefecți de legiuni, etc.

Trebue să fi fost mulți tîlhari în jurul Mehadiei. Căci vedem că un ore-care Lucius Bassus, decurionul municipiului Drobetae — adî am țice consilier comunal din Turnu-Se-verin — a fost ucis de tîlhari.

Aceași sărtă avu fata unui Ucudius Baedarius, din acelaș oraș, după nume un Dac latinisat; inscripția ne spune că mórtea ei a fost resbunată.

In anul 150 d. Chr. adunarea provincială (*conventus*) a Daciei, trimise o deputație de cinci cetăteni să felicite după uz pe fostul lor guvernator M. Sedatius Severianus, pentru obținerea consulatului. La întorcerea lor, aceștia aú implinit la Mehadia — ridicând un altar — un *votum*,

care l făcuse deităților apelor, pentru a avea protecția lor¹⁾.

Constanța e acum o localitate foarte cercetată pentru

¹⁾ Iată inscripțiunile din C. I. L. (III partea I-a și supl. fasc. I), care documenteză cele spuse aci:

1566	1564
HERCULI GENIO	HERCULI
LOCI FONTIBUS	PRO SALUTE IMPE
CALIDIS. CALPUR	RATORUM SEVERI
NIUS IULIANUS	ET ANTONINI F. CONSER
V. C. LEG LEG V MAC.	VATORI AUGUSTORUM
LEG AUG PR PR	DOMINORUM NOS
<i>prou MOESiAE</i>	TRORUM C. I. GALLU
<i>(erioris)</i>	S. C. V. LEGATUS EORUM
ULS	PR PR CUM SUIS
	V S L M

1572	1573
HERCULI	HERCULI SANO
SALUTIFERO	TO SIMONIUS
Q. VIB AMILLUS	IULIANUS V C
AUG COL DAC	PRAESES DA
PRO SALUTE	CIARUM
IULIANI FILI SUI	

Acest Julian, numit în ambele inscripții, a fost *praefectus urbi* (al Romei) înainte de anul 254 d. Cr. deci și *praeses* cu cății-va anii mai înainte.

1560	1562
DIIS MAGNIS	DIIS ET NUMINIB(us)
ET BONIS AESC(u)	AQUARUM
LATIO ET HYGIAE	ULP SECUNDINUS
MARC AUR VETE	MARIUS VALENS
RANUS PRAEF LEG	POMPONIUS HAEMUS
XIII G. GALLENIAN	IUL. CARUS. VAL. VALENS
dintre anii 260—268.	LEGATI ROMAM AD
	CONSULATUM SEVE
	RIANI C V MISSI INCOLU
	MES REVERSI EX VOTO

băile de mare. Din epoca romană se cunoște numele unui singur visitator: Caius Prastina Messalinus care înălță la Tomi geniului locului (*Genio loci*) un altar de marmură, ca băile să-i aducă sănătate.

In Ardealul de astăzi erau, afară de Mehadia, mai multe băi cercetate de populațiunea Daciei. Pe valea Streiului (țara Hațegului) localitatea *Călan* se numea *Ad aquas*; basinul săpat de Romani pentru a lua băi de apă termală mai există și acum, precum și o inscripție în onoarea geniului local, săpată pe o piatră care acum face parte din altarul bisericei române de acolo.

Aproape de rîul Mureș, de cealaltă parte a Câmpului Pânei (nemțește Brodfeld) se află două sate Giogiu de

1579

D M
 L. IUL. L. FIL. SERGIA
 BASSO DEC MUN
 DROBETAE QUAES
 TORI INTERFECT^o O
 LATRONIBUS VIX AN
 XXXX IULI. IULIANUS
 ET BASSUS PATRI
 PIISSIMO
 ET IUL. VALERIANUS
 FRATER MORTEM
 EIUS EXSECUTUS
 F. C.

7529

GENIO
 LOCI
 C PRASTINA ¹⁾
 MESSALLINUS
 LEG AUG PR

¹⁾ C. Prastina Messallinus, a fost guvernator al Numidiei de la 144 la 146 d. Cr., după determinarea D-lui Gr. Tocilescu, admisă de Mommsen.

1585

INTERFECTA (*a lat.* RO(n)
 ET VINDICATA
 UCUDIUS BAEDARI
 ET SUTTA EPICADI
 P. P. FIL. TIT. P.
etc.

sus și de jos, între cari sunt izvoare calde alcaline, și aci s'aș găsit remășițe care dovedesc că le-aș cunoscut România. Asemenea nu încape îndoială că orașele mai însemnate au avut ca și în celelalte provincii termele lor publice. Când s'a clădit gara de la Alba Julia s'a dat de termele acelui oraș¹⁾.

In Galia erau *Aquae Bormonis* (Bourbon L'Archam-bault), *Neri* (Nérice), *Luxovium* (Luxeuil) *Alesia* (Alise S-te-Reine), *Aquae sextiae* (Aix) și altele până la valea Bagnères din Pirenei.

Apеле термале de la Bath (Anglia) se bucuraște asemenea de o mare reputație prin vindecările obținute prin eficacitatea lor, precum dovedesc rămășițele unui templu al Minervei, unde se găsesc numeroase ex-voto.

In Eubea, era celebru Aedepsus prin apele sale, care fac și astăzi cure minunate. «Aedepsus, dice Plutarc, este un orașel din Eubea noastră, unde se fac băi de apă de izvor, caldă, favorizat de natură în cât se ofere toate plăcerile cuiincioase, și având locuințe aşa în cât este ca un otel public pentru întreaga Grecia.»

Unele inscripții, precum și urme de stabilimente termale, arată că în fiecare an veneau Români în acele țări pentru căutarea sănătăței lor. Folosul acestor ape și pozițiunile plăcute unde se aflau atrageau deja atunci cu forță neînvinsă și pe bolnavii și pe cei sănătoși. Pe lângă că mulți bolnavi își recăpătau sănătatea, vizitatorii erau siguri de a găsi plăcerile la care țineau mai mult de cât la orice.

In Italia stațiunea de băi cea mai celebră era Baiae,

---

1) V. Silv. Moldovan *Tara noastră*. Sibiu 1894.

renumită pentru apele de tot felul, de toate gradele de căldură și cu toate proprietățile, mai cu seamă pentru cele sulfuroase, «care scoteau din nervi durerile cele mai îndărătnice.»

Acest oraș era aşedat la bordul admirabilului golf al Neapolei și avea palate imperiale strălucitoare. Imprejurul lui erau încântătoare locuințe, de aceia Oratiu scria :

«Nullus in orbe sinus Baiis praelucet amoenius, (Nici un loc pe pămînt nu întrece în frumusețe Baiae). În decurs de cinci secole cel puțin, acel oraș fu cel mai la modă din toată lumea antică. Clima sa pare a fi sleit dărinicia naturei. Pe valurile acelui admirabil golf se legăneau bărci nenumărate care însăși ochiului toate culorile, și cu care se făcea și întreceri frumoase.

Priveliștea falnică a câmpiei și a mărei, vecinic azuriă, dealurile cu bogată vegetație, aerul totdauna călduros, chiar iarna, vecinătatea Neapolei, unde serbările nu se sfîrșeau, a orașelor Puteoli, Cume și Misena, unde o flotă romană staționa aproape fără întrerupere, apropierea lacurilor Avern și Lucrin, toate aceste împrejurări făceau din acea localitate principala stațiune termală la modă. Acolo își dădea întâlnire toată lumea care avea oare care pretenție de viață elegantă.

De altminteri licența era mare. Seneca numește acel oraș otelul vițielor. Oamenii de petrecere veneau să mânânce banii creditorilor lor în ospețe cu stridii. Venerea adusese acolo la băi pe ful ei Cupidon și cine l imita era coprins de amor. Era ca o stîncă periculoasă pentru femei, chiar pentru cele oneste; multe veniră ca o Penelope și plecară ca o Elenă. Ovidiu venise să se vindice și se întoarse amorezat.

De acea declară că «erau oameni care la întoarcerea

lor de la Baiae simțindu-se cu inima rănită dicea: «Apa aceasta aşa de lăudată nu este aşa de bine-făcătoare precum se dice.»

Vom căuta acum să dăm o slabă idee de viață care o ducea visitatorii la Baiae și de petrecerile cu care era înveselită. Se sculau târdiu, eșeau din pat numai când soarele era la a treia parte a drumului său, restul zilei era consacrat termelor care străluceau prin voluptate și lux.

Cităm aci textul lui Seneca despre întrebuițarea tim-pului la terme. «Inchipuiți-vă — dice el — tot felul de sgomote care pot supera urechiele. Atleți se exercitează, balanțează cu brațele greutăți de plumb, gem când îi rezbește sau se fac că i rezbește osteneala, și ură sau scot gemete adânci când scot respirația mult timp oprită. Dacă întempliera aduce pe vre unul din acei pațienți ordinari care să limitează la fricțiunile cele mai obișnuite, audii zgomotul frecărei și sunetul care variază după cum mâna lovesce cu palma sau cu muchia. Mult mai reușești să încă, când vine vre un jucător cu minge care începe o partidă în toată regula; adăogați la aceasta bețivii, pungașii prinși în momentul faptului, cântăreții cărora vocea nu îți pare frumoasă de cât la băie, zgomotul unde agitate de câte ori intră cineva în băie. Mai închipuiți-vă în mijlocul acestui tărăboiu un artist în smulgerea părului care, pentru a fi mai bine observat, scoate din gîtlejul său și ură și nu încetează până când a găsit subsioare de curățat de păr și un pacient pe care să îl facă să strige. În fine, mai închipuiți-vă pe toți negustorii: cărciumari, plăcintari, cărnățari, cofetari, care au fiecare câte o modulație particulară pentru a striga marfa lor. Cineva trebuie să fie surd sau de fer ca să nu fie distras de atâtea sgomote confuse și discordante.»

După o masă a cărei atracțiune principală erau stri-diele gustoase ale lacului Lucrin și când arșița soarelui ar fi făcut un supliciu din ori-ce plimbare, societatea se adă-postea sub corturile care se întindeau pe malurile golfului, și acolo proiecta intrigă sau aventură, sau se ducea să privească la cursele de tauri sau la representarea unei drame la modă, căci cele mai mici localități de băi aveau un teatru unde se putea asista la cântările și danțurile, destul de imorale, executate de danțatoare și de mimi sau mime. Alte ori se întrebuiuțau la jocuri de noroc orele neocupate până la aceia a băei, care să lăsă spre sfîrșitul dilei.

Apoi începeau veseliele și lacul Lucrin însăși un resumat de toate petrecerile ce le oferea Baiae: Să dădeau pe bărci, bătălii cu flori care să sfîrșiau cu o plimbare pe lacul presărat cu rose. Acele bărci purtau o mulțime de denumiri din care cea de *cymbae* (*κύμβη*) pare a fi fost generică și erau împodobite cu bogăție; tot genera *cymbarum*, *variis coloribus picta*, dice Seneca. Un bogat, Lollius, doritor de a place lui August, dete pe lacul Lucrin o reprezentare a bătăliei de la *Actium*. Dezobry, (*Romeaus s. d'Aug.*) descrie astfel petrecerile pe apă: «In aceste bărci încântătoare, lopețile potrivite ca să dic aşa mânelor delicate care le pun în mișcare, sunt usoare, strălucesc de sidef sau de argint, pânzele sunt făcute din purpură de mai multe culori sau din inul cel mai alb, și ornate cu picturi erotice, pe lângă care se citesc, împreună cu numele stăpânului bărciei, cugetări luate din filosofia epicureică. Funiele sunt de diferite culori și decorațiunea complectată printr'un catarg mic pe partea dinapoi, purtând o fâșie lungă de stofă care fâlfâie în voia zefirului. In aceste lunte nu se văd de cât femei galante, curtisane, tineri veseli sau desfrânați.

Plimbările se prelungesc până târziu, se fac ospăte pe apă, lacul e parfumat cu rose, care acoper, și ascund aproape apa. În decursul acestor plimbări se dau concerte instrumentale și vocale și toată noaptea se aude sgomotul confus al musicei și al cânticilor voluptoase, repetate de ecurile de primprejur».

«Pe mal oameni beți rătăcesc după întemplare, femei se ascund în întuneric cu un amant improvisat și mii de alte excese».

In timpul acesta, pe mal, câte un elegant care curtașe mai mult pe Bachus de cât pe Neptun, ne putênd să și regăsească în zăpăceala sa, culcușul, adormea filosoficește la cerul liber.

Poetul decadentei, Martial, da acestui loc de desfătări numele de mal de aur al fericitei Venerei, de dulce dar al naturei mărețe (*Littus beatae Veneris aureum Bajas.... Bajas superbae blanda dona naturae*).

Pentru a termina cu cele ce sunt de ădis despre călătorieie la diferite stațiuni balneare vom mai adăuga câteva rânduri: diferite profesioni erau reprezentate acolo, neapărat și mai ales medicii.

Deșchidem o parenteză pentru a consacra câteva rînduri breslei lui Esculap. Erau medici aşedați în orașele de băi, și alții care, ca și în vremurile noastre, veneau acolo de la Roma și din diferite părți ale Imperiului, pentru timpul stagiunei. De la Antonin Piul care înființă o adevărată asistență medicală în comune,—în cele mai multe municipii, decurioni numeați medici pentru săraci — erau de sigur și medici oficiali pe la stațiunile termale, însărcinați să îngrijescă de cei neavuți.

La Roma, în vremurile cele vechi, părintele de familie era și medicul casei sale, mai târziu se iviră medici de

profesiune. Primul fu Archagathas din Pelopones care era hirurg, *vulnerarius*. I se dete cetătenia și o casă pe cheluiala Statului la respântia Acilius. Nu prea erau conisați. Ciceron, dice de exemplu că medicina e o carieră onorabilă pentru clasa de oameni căreia convine și se pare că nu era exercitată de cât de sclavi și de liberti. Pliniu dice *solanum hanc artium graecarum nondum exercet romana gravitas* (singura artă grecească la care nu s'a înjosit demnitatea romană). Impărații, familiele mari, bogății în genere aveau un *servus medicus*, care 'i însoțea în călătorii deci firește și la băi.

Justinian permise să se fixeze prețul pentru un sclav medic, bărbat sau femei, maximul prețului unui sclav, adică 60 de monede de aur; un eunuc costa numai 50.

Romani arătând puțin gust pentru profesiunea de medic și Iuliu Cesar dând cetătenia medicilor străini, cei mai mulți erau Greci. Citim în Pliniu: «Dacă un medic nu vorbește grecește n'are trecere!.. După atâtea variațuni, arta aceasta mai variază și acum pe toate zilele și remânem la discrețunea Grecilor.» După Grecii, veneau Orientalii, și mai ales Egiptenii, din cauza că de la Ptolemei Alexandria ocupă un loc de frunte ca centru de învățămînt medical. Medicii se împărteau după principiile lor în mai multe tagme, care se certau adesea, *dogmatici*, *metodici*, *pneumatici* etc.

Bolnavii aveau mai multă încredere în acești străini din țeri depărtate de cât în compatrioții lor; cu toate acestea medicii Curței erau mai adesea luați dintre Romani se citează printre ei libertul Anton Musa care vindecă cu idroterapia pe Impăratul August, pe care ceilalți medici îl considerau ca pierdut și Vettius Valens care fu medicul Curței lui Claudiu și în special al Mesalinei.

In antichitate, arta aceasta nu era supusă nici unui

examen sau control, să vedeaă deci oameni de toate meseriele, ciobotari, fierari, etc., care se improvisaă din propria lor autoritate, medici, căci meseria era bănoasă. Medicii de felul acesta nu șciau uneori nici să citească. Te-salu din Tralli (Sultan-Hissar) în Lidia, contemporanul lui Nero și fiu al unui pânzar, care se ducea la vizitele sale medicale însotit de o mulțime de elevi inculți, era de părere că șase lună ajungeaă cu prisos pentru a forma un medic.

De la Alexandru Sever, cum ne spune Lampridiu, exista la Roma o *schola medicorum* a Statului, probabil sub supravegherea lui *archiatrus sacri palatii*, medicul împăratului, titlu înființat de Neron. Cunoșințele anatomicice erau relativ înaintate căci disecțiunea cadavrelor era foarte practicată; ba Tertulian acușă pe un oare care Herophil cări fi disecat de vii 600 de persoane.

Erau medici speciali pentru toate boalele, chiar pentru acele de ochi și de urechi; medici, bărbați și femei (*medicae*) pentru boalele de femei și care alcătuiau o specialitate diferită de mosele. Onorarele medicilor renumiți se ridicaă la sume enorme: Pliniu ne spune că Stertinius câștiga pe an 600.000 de sestertie¹⁾. Crinus din Massalia lăsă o moștenire de peste 10.000.000 de sestertie (vre-o 2.700.000 de lei). Medicii apucau uneori pe bolnavii pe pod cum fac negustorii cu mușterii. Ei preparaă însuși medicamentele și alifiele lor și le vindeaă destul de scump.

Putem să ne închipuim ce de plângeri se iveau în

¹⁾ Sunt diferite evaluări ale sestertiului de argint. Așa după Dezobry suma de 600.000 S. echivalează cu 159.360 lei; iar după manualul Mommsen, Marquardt și Krüger echivalează cu 163.140 lei.

contra medicilor, care erau mai toți înșelători. De aceia și expulsă adesea autoritatea pe mulți dintre ei, chiar ilustrul Galenos fu victimă unei asemenea măsuri. Le mai imputa trufia lor, care față de puternicii dilei se schimba în înjosire.

Unul din cei care făcu să vorbească lumea mai mult de el, fu Asclepiade din Prusa, contemporanul și amicul lui Ciceron, care avea mijloace sigure și discrete de căutare, un talent însemnat de vorbire și care izbuti se facă câteva cure fericite care i aduseră stimă și avere. El înființă, după Pliniu, o școală de medicină, și întrebuiuța pentru curele sale dieta și idroterapia. Antoniu Musa medicul lui August era discipolul lui. Cu toate acestea chiar un bărbat cu atâta autoritate în ale medicinei se da drept vrăjitor, chiar Galenos avea acest defect. Acești oameni pretindeau a fi în stare, întrebuiuțând unele buruiene, se deschidă toate broaștele, să pue oștiri pe fugă, să producă îmbelșugare după voia lor.

După această digresiune, reintrăm în subiectul nostru. Diceam că visitatorii de băi erau jupuți din toate părțile și că trebuiau să plătească ori-ce lucru destul de scump. Martial se plânge că spălatura e mai bună de cât mâncarea. Bogații aveau să înțelege, în toate aceste locuri case de vară bine aşedate și instalate.

Afară de aceia, călătorii din clasa înaltă aveau prin multe orașe, grație regulelor ospitalităței antice gazde unde puteau trage. Călătorii ceilalți se duceau la hanuri *deversoria*, *hospitica*, cu grajduri: *stabula*.

La 176 a. Chr. venind la Roma o ambasadă a Rhodienilor, căreia Senatul nu i oferi cum era usul, ospitalitatea, ei trebuiră să locuiască într'un *sordidum deversorium*.

De a lungul drumurilor, se găseau *tabernae* (birturi).

Călător călare care se oprește aproape de otel.

Mâncare la han.

Galia Cesalpină să plătea pentru locuință și mâncare o jumătate de as pe di ceea-ce e foarte puțin.¹⁾ Avem și o inscripție (C. I. L. IX, 2689) care conține o socoteală complexă între un călător și hangiul.

Pe lângă otelurile, care nu lipseau, să găseau și case particulare puse de otelier la dispozițunea străinilor care nu aveau case proprie. Profesiunea de otelier era foarte bănoasă. Ciceron însuși clădi în jurul domeniului său Cluvianum vile pe care le închiria cu prețuri bune.

Otelurile erau în genere, în lumea romană, destul de rele, și de reu îngrijite, aveau firme ca la cocoș, la cocostîrc, la vulturu, etc. Proprietarii lor mai țineau de obicei și locuri de joc sau lupanare, după cum dovedesc picturile de la Pompei. Nu e dar de mirat ca reputația otelierilor și a cărciumarilor, *tabernarii*, *p̄pinarii* etc., era din cele mai rele, aşa în cât erau notați de infamie.

Camerile erau mici și lipsite de înlesnirile necesare.

Orelli ne dă inscripția care servea de anunciu unui otel din Lyon, cu textul următor: «Aci Mercuriu promite profite, Apolo sănătate, Septimanus (proprietarul) o bună primire, cu masă. Cine vrea să tragă la mine, va fi mulțumit, străini, uitați-vă bine unde vă opriți ca să locuiți.» Sigur că otelierul și cu demna sa soție nu lipseau chiar de a complimenta pe călătorii și de a le lăuda plăcerile cele vor găsi în casa sa, spre marea păcăleală a celor ce i credeau. Frumoasele lor promisiuni nu i impiedeca însă de a falșifica vinurile lor. Precum mărăcinele rup lâna oilor, aşa și otelierii se pricepeau de minune să tunđă de scurt

1) Asul valoarea la început 25 banii, pe la epoca lui Polibiu se aprobia de 10 banii, și a ajuns și mai jos.

pe prea încreștorii lor clienți, de și erau respunzători dinaintea legei de aceste jefuiră.

Diceam că otelurile lăsau în genere mult de dorit, să găseau însă, mai ales în orașele mai însemnate de băi,— cum era Canop, în Egipt, unde malurile canalului care ducea la Alexandria erau acoperite cu oteluri mărețe — locuințe care puteau mulțumi pe oamenii cei mai pretențioși, asemenea la Aedepsus, la Baiae, la Tarent, la Herculaneum, unde erau oteluri confortabile.

Neapărat că alte provincii, ca Tracia de exemplu, țara încă barbară, nu străluceau prin un lux de acest fel.

Adesea încă, de a lungul drumurilor, unii proprietari se foloseau de terenurile lor pentru a clădi hanuri, pe lângă adăposturile sau stațiunile Poștelor (*mansiones*) clădite și întreținute cu cheltuiala Statului. Acestea erau general; asemenea hanuri se vedeau mai ales în Italia și apoi pe drumul de la Dyrrachium (Durazzo) la Bizanț și de la Utica la Cartagina, precum rezultă din Itinerariul Antonin.

La început toate stațiunile de poștă se numeau *positiones*, de acolo și vine numele de poștă în limbile moderne. Mai târziu au fost împărțite în categorii, *civitates*, *mutationes*, *mansiones*. După A. de Rothschild, — *Histoire de la Poste* — *mansiones* care semănau cu caravanseraiele orientale, se aflau mai cu seamă pe drumurile percurse de poștile Imperiului. *Mutationes* erau fără îndoială acele locuri unde se opreau călătorii numai pentru a schimba trăsura sau caii, iar *Civitates* ar fi cam acelaș lucru ca și *mansiones*. Poate că erau rezervate numai funcționarilor și cătărenilor romani. La ambele se găseau camere, ateliere de reparație, cai de schimb. Acești cai se numeau *Veredi*, pentru că erau închămați la *vereda* un fel de trăsuri ușoare.

Dacă ne amintim bine vremuri destul de recente ale istoriei noastre, ne vom aduce aminte că pe drumurile pe unde trecea poșta și aproape de popazuri, proprietari rurali înființau asemenea case care aduceau beneficii bune; la noi ca la Români, acele hanuri erau adesea administrate de robî.

Vorbind de oteluri, e locul de a da câteva amănunte despre felul construcțiunii lor: astfel la Herculaneum, aproape de casa lui Argus, am văzut un mic otel. Intrarea se face printr'un mic *atrium*, toscan, pardosit cu *opus signatum*, în centru se găsește un *compluvium* pătrat, dinaintea căruia sunt rămășițele unui *puteal*. La stânga atriului era o trecătoare, la intrarea căreia se vede o citernă, trecătoarea duce la mai multe camere, cu vergele de fier la ferestre. Clădirea era din partea aceia cu trei caturi suprapuse, de oare ce strada însăși un povîrniș repede în partea mărei. Sub sol, se găseau mai multe săli, una din ele pare a nu fi fost luminată de cât de o deschidere în boltă; poate că otelul a avut o mică capelă, *sacellum*, consacrată Venerei.

Am observat asemenea la Pompei hanul lui Albinus¹⁾. Casa aceasta pare a fi fost, nu numai un han, ci tot de odată și una din acele stațiuni — *mansiones* — ce le ridicase August pe drumurile consulare. Presupunerea aceasta pare aproape sigură, dacă se studiază cu atenție clădirea și obiectele găsite acolo. Aproape de intrare era una din cele pietre de care, Români care nu aveau scări de calărie, se serveau pentru a încălca. Proprietarul, Albinus, își

1) Overbeck consideră casa lui Albinus nu ca un han, cum face Breton, ci ca o cărciumă.

înscrise se numele în litere negre pe zid. Poarta, foarte vastă, avea la nivelul strădei un trotuar, pavat cu lavă și care ducea într-o curte mare, înconjurată de o bucătărie, cu cuptorul ei și de mai multe camere pentru călători. Două termopole serveau la vîndarea băuturilor calde.

In grăjd se vedea și osele cailor alături de belciugele cu care erau legați, mai departe osii și alte bucăți de care, și o vastă pivniță, luminată prin trei ferestre la nivelul pământului și în stare de conservație perfectă. Cele-lalte părți ale clădirii, sunt din nenorocire forte derăpăname.

Un alt otel din același oraș, portă inscripția :

«Sitius restituit Elephantum»
(Sitius a reînființat Elefantul)

Este oră acel Sitius un nou proprietar al hanului, sau un artist care a dresat firma? Problema va rămâne nerezolvată.

Deasupra Elefantului, se vede o inscripție mai mare, care a rezistat timpului, pe când restul a pierit.

*Hospitium hic locatur
triclinium cum tribus lectis et commodis*

(Han. Aci se închiriază o sală de mâncare cu trei paturi, și tot ce e necesar). În cenușa vulcanică s-a găsit asemenea întipărire a celei mai mari din cele două camere, care s-a putut desena. S'a să regăsit mai multe oteluri de acest fel la Pompei, din care cel din *Via Eumachia* 15, e acoperit cu inscripții.

Nu e, de alt-minteri, nimic de remarcat în interiorul acelei case, care comunica printr-o trecere subterană cu casa Cârmei și cu aceea a Tridentului. Decorația ei, mai

mult decât simplă, pare a dovedi că era destinată unor călători, de condițiune fără modestă.

Prințe descoperirile făcute în săpături, diarul prea înveștatului Fiorelli, a atras atenția noastră asupra unui cap al lui Joue, în piatră de Nocera, sculptat grosolan, unor monede de bronz, balamale, țigăne, trei stilete (de scris), o lingură de olă, un furgon (*rutabulum*) și a cătorva unele de bucătărie, sticle, greutăți de plumb, topor de fer, sape, etc.

În vechime, ca și astăzi, călătorii se serveau de *ciceroni* plătiți, mai ales pentru a vizita templele, grecoști sau altele, aceștia erau adevărate lipitori, și nu mai puțin obositori decât succesorii lor moderni. În Grecia, în Asia-Mică și în alte țări, ciceronii nu vorbeau călătorilor de cât de amintirile, adevărate sau false, din vremurile eroice, le aratau, de exemplu, pretinsa cameră a Elenei, aceea a Armoniei, soției lui Cadmus, și a Ledei. În Aulida, se arată chiar o fontână aproape de care un șarpe înghițise o vrabie cu nouă pui ai săi, care simbolizau cei nouă ani căt avea să fie asediul Troei.

În alte părți, ciceronii arătau locul unde Cadmus să-mănuase dinții dragonului, care se transformară în tot atâtaia bărbați înarmați din cap pénă în picioare.

Cu totă închipuită știință, cu care se făleau călăuzele în antichitate, îndată ce li se adresau întrebări într-o ordine alta decât cum erau deprinși, cădeau în cea mai mare confuziune. Atâtă ignoranță, trebuia de sigur să revolte pe Romani care se interesau aşa de viu de suvenirile istorice, în cât acestea erau chiar, precum am repetat deja, principalul scop al călătoriilor lor.

**VERIFICAT
2007**

Ca concluziune, constatăm că pasiunea călătoriilor, a vilegiaturei, era universală; în epoca imperială în special, omenii păreau a fi devenit rindunele. Ar fi crezut cineva că se temeau se cađă tavanul pe ei și să-i strivescă. Avîntul care face pe călătorii din dilele noastre să se îngrămadescă pe căile ferate pentru a alerga la splendida priveliște a acelor expozițiuni asupra căror se concentră privirile universului, poate să ne dea o idee de setea de schimbare, care muncea pe cei vechi.

Vădând pe moderni luându-se la întrecere cu strămoșii noștrii, avem cu totul dreptul de a știe că omul, sclav al instincțelor sale, nu și schimbă firea, și că afară de câteva transformări la suprafață numai, el se repetă și reproduce fidel stările sale anterioare, sub tôte climele, în tôte latitudinile.

**VERIFICAT
1987**

**VERIFICAT
2017**